

Byzantina Symmeikta

Vol 21, No 1 (2011)

BYZANTINA SYMMEIKTA 21

Βιβλιοκρισία του: EIRINI AFENTOULIDOU-LEITGEB, Die Hymnen des Theoktistos Studites auf Athanasios I. von Konstantinopel. Einleitung, Edition, Kommentar [Öst. Akad. d. Wissenschaften]. WBS XXVII, Wien 2008

Στυλιανός ΛΑΜΠΑΚΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.1063](https://doi.org/10.12681/byzsym.1063)

Copyright © 2014, Στυλιανός ΛΑΜΠΑΚΗΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΛΑΜΠΑΚΗΣ Σ. (2012). Βιβλιοκρισία του: EIRINI AFENTOULIDOU-LEITGEB, Die Hymnen des Theoktistos Studites auf Athanasios I. von Konstantinopel. Einleitung, Edition, Kommentar [Öst. Akad. d. Wissenschaften]. WBS XXVII, Wien 2008. *Byzantina Symmeikta*, 21(1), 401–403. <https://doi.org/10.12681/byzsym.1063>

EIRINI AFENTOULIDOU-LEITGEB, *Die Hymnen des Theoktistos Studites auf Athanasios I. von Konstantinopel. Einleitung, Edition, Kommentar* [Österreichische Akademie der Wissenschaften. Institut für Byzanzforschung. Institut für Byzantinistik und Neogräzistik der Universität Wien, WBS XXVII], Wien 2008, σσ. 246+7 πίν. ISBN 978-3-7001-6043-4.

Τὸ βιβλίο αὐτὸ περιλαμβάνει σχολιασμένη ἔκδοση τῶν ἔνδεκα κανόνων τοῦ Θεοκτίστου Στουδίτη γιὰ τὸν πατριάρχη Ἀθανάσιο Α΄ Κωνσταντινουπόλεως (1289-1293, 1303-1309), οἱ ὅποιοι παραδίδονται ἀπὸ τὸν κώδικα 64 τῆς Ἀγίας Τριάδος Χάλκης (φφ. 200r-241v). Ὁ Θεόκτιστος Στουδίτης δὲν συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν μειζόνων συγγραφικῶν μορφῶν τῆς βυζαντινῆς γραμματείας, καὶ πιθανότατα θὰ παρέμενε ἀπαρατήρητος ἂν δὲν συνέβαινε νὰ ἔχει συνθέσει τὴν σημαντικότερη ἴσως ἀπὸ τὶς βιογραφίες τοῦ Ἀθανασίου Α΄. Ἀλλὰ ἀκόμα καὶ αὐτὸ τὸ κείμενο δὲν εἶναι προσιτὸ ἕως σήμερα σὲ σύγχρονη κριτικὴ ἔκδοση¹. Οὐσιαστικὰ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν Θεόκτιστο ἀνανεώθηκε τὴν τελευταία τριακονταετία, μὲ τὴν δημοσίευση δύο ἀκόμα ἀγιολογικῶν πεζῶν κειμένων του γιὰ τὸν Πατριάρχη Ἀθανάσιο².

1. Ὅσο καὶ ἂν τμήματά του εἶχαν ἤδη δημοσιευθεῖ ἀπὸ τὸ 1897: βλ. H. DELEHAYE, *La vie d'Athanase, patriarche de Constantinople (1289-1293, 1303-1309)*, *MEFR* 17 (1897), 39-75 [= ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Mélanges d'hagiographie grecque et latine* (SH 42), Bruxelles 1966, 125-149]. Πλήρης ὁ βίος (ἀλλὰ ἀπὸ ἓνα μόνο χειρόγραφο) εἶχε ἐκδοθεῖ τὸ 1905 ἀπὸ τὸν Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟ-ΚΕΡΑΜΕΑ, Βίοι δύο οἰκουμενικῶν πατριαρχῶν τοῦ 14ου αἰ., τοῦ Ἀθανασίου καὶ τοῦ Ἰσιδώρου (στὰ ρωσικὰ), *Zapiski istoriko-filologiceskago fakulteta imperatorskago S.-Peterburskago Universiteta* 76 (1905), 1-51.

2. Συγκεκριμένα ἐνὸς λόγου ἐπὶ τῇ ἀνακομιδῇ τῶν λειψάνων του (ἔκδ. Α.-Μ. MAFFRY TALBOT, *Faith Healing in Late Byzantium. The Posthumous Miracles of the Patriarch Athanasios I of Constantinople by Theoktistos the Stoudite*, Brookline, Ma. 1983) καὶ ἐνὸς

Μὲ τὴν παροῦσα ἔκδοση καὶ τῶν ὑμνογραφικῶν του κειμένων, τὰ ὁποῖα ἕως τώρα παρέμεναν στὸ περιθώριο, εἶναι διαθέσιμο πλέον στὴν ἔρευνα τὸ σύνολο τῶν ἔργων ποὺ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδοθοῦν μὲ βεβαιότητα στὴν γραφίδα τῆς ἐλάσσονος, ἀλλὰ ὄχι καὶ ἀσήμαντης αὐτῆς συγγραφικῆς μορφῆς.

Τὸ βιβλίο διαρθρώνεται σὲ δύο τμήματα: α) προτάσσονται οἱ βραχυγραφίες (σσ. 11-21) καὶ ἀκολουθεῖ ἐκτενὴς φιλολογικῶς ιστορικὴ εἰσαγωγή (σσ. 23-150), καὶ β) ἔκδοση τῶν κειμένων (σσ. 151-246). Στὸ πρῶτο τμήμα, ἡ εἰσαγωγή περιλαμβάνει ἕξι ἐνότητες. Ἡ πρώτη (σσ. 27-54) εἶναι ἀφιερωμένη στὰ ἐργοβιογραφικὰ τοῦ Θεοκτίστου: ἐλάχιστες πληροφορίες γιὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ συγγραφέα προκύπτουν ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἔργο του. Πιθανότατα ἀσχολήθηκε μὲ τὴν σύνθεση ἀγιολογικῶν καὶ ὑμολογικῶν κειμένων κατὰ παραγγελίαν, καὶ δὲν εἶναι σαφὲς ἂν ταυτίζεται μὲ τὸν ἀνώνυμο πνευματικὸ πατέρα πρὸς τὸν ὁποῖο ἔχει ἀπευθύνει ἐπιστολὲς ἢ Εἰρήνη-Εὐλογία Χούμναινα. Ἐπίσης καταγράφονται ἀναλυτικὰ καὶ κατατάσσονται χρονολογικὰ κατὰ τὸ δυνατὸν τὰ ἔργα του καὶ ἐπιχειρεῖται διάκριση μεταξὺ γνησίων καὶ ψευδεπιγράφων. Στὴν δεύτερη ἐνότητα (σσ. 55-81) σκιαγραφοῦνται ἀδρομερῶς τὰ σχετικὰ μὲ τὸν βίο καὶ τὴν ὑστεροφημία τοῦ Ἀθανασίου³. Στὴν τρίτη (σσ. 82-90) ἀναφέρονται συντόμως οἱ δύο ἀκολουθίες καὶ οἱ τριῶδιοι κανόνες γιὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ πατριάρχου, κείμενα ποὺ παραμένουν ἀνέκδοτα καὶ περιλαμβάνονται ἐπίσης στὸν κώδ. 64 τῆς Ἁγ. Τριάδος Χάλκης. Δὲν εἶναι πάντως σαφὴς ἡ εἰκόνα γιὰ τὴν «ἀκριβῆ διάταξη» τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἀθανασίου. Στὴν τέταρτη ἐνότητα (σσ. 91-97) ἡ ἐξέταση ἐπικεντρώνεται στοὺς κανόνες τοῦ Θεοκτίστου: δὲν παρέχουν ἀσφαλεῖς ἐνδείξεις γιὰ τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησή τους, οὔτε γιὰ τὴν λειτουργικὴ χρήση τους· πιθανῶς συνετέθησαν κατόπιν παραγγελίας γιὰ νὰ ψαλοῦν σὲ παράκληση ἢ σὲ σειρὰ παρακλήσεων. Ἡ εἰκόνα τοῦ πατριάρχου ὅπως ἀποδίδεται στοὺς κανόνες αὐτοὺς εἶναι τὸ κύριο θέμα τῆς πέμπτης ἐνότητας (σσ. 98-110).

ἔγκωμιόυ [ἔκδ. R. Fusco, *L'Encomio di Teoctisto Studita per Atanasio I di Costantinopoli*, *RSBN* n.s. 34 (1997), 83-153].

3. Στὴν σχετικὴ βιβλιογραφία θὰ μπορούσε νὰ προστεθεῖ καὶ ἡ μελέτη τῆς Β. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, *Οἱ λιτανεῖες ὡς μέσον ἐπικοινωνίας τοῦ πατριάρχου Ἀθανασίου Α΄ μὲ τὸ ποίμνιό του, Πρακτικὰ τοῦ Β΄ Διεθνoῦς Συμποσίου Ἐπικοινωνία στὸ Βυζάντιο*, ἐπιμέλεια Ν. Γ. ΜΟΣΧΟΝΑΣ, ΚΒΕ/ΕΙΕ, Ἀθήνα 1993, 333-346.

Ἡ ἔκτη ἐνότητα (σσ. 111-150) περιλαμβάνει ἐξέταση τῆς μετρικῆς⁴ καὶ τῆς γλώσσας τῶν κανόνων. Ὡς πρὸς τὴν γλωσσικὴ μορφὴ οἱ κανόνες εἶναι ἀπλούστεροι ἀπὸ τὰ περὶ κείμενα τοῦ Θεοκτίστου, συνειδητῆ προφανῶς ἐπιλογὴ του, καθὼς ἀπευθυνόταν σὲ εὐρύτερο κοινό. Παρὰ ταῦτα ἐντοπίζονται ἀρκετὲς ἐκφράσεις ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ συγγραφεὺς καὶ στὰ περὶ τῶν ἔργων.

Τὸ δεύτερο τμήμα τοῦ βιβλίου περιλαμβάνει τὴν ἔκδοση τῶν κεμένων. Περιγράφεται ἀναλυτικὰ ὁ κώδικας 64 τῆς Ἁγίας Τριάδος Χάλκης (σσ. 154-157) καὶ ἐκτίθενται οἱ ἐκδοτικὲς ἀρχές (σσ. 157-161). Μὲ τὴν ἐξαίρεση τῶν ἱαμβικῶν κανόνων (ποὺ περιλαμβάνονται στὶς σσ. 171-177 καὶ 184-190), οἱ ὑπόλοιποι κανόνες ἐκδίδονται *καταλογάδην*, ὅπως ἐξηγεῖ ἡ κ. Ἀφεντουλίδου, προτίμησε τὸ σύστημα αὐτὸ πρῶτον γιὰ νὰ διακριθοῦν τὰ κῶλα ἀπὸ τοὺς στίχους καὶ δεύτερον ἐπειδὴ ὁ χωρισμὸς τῶν κῶλων τῶν τροπαρίων στὶς ὠδὲς δὲν εἶναι πάντα συνεπής. Ἀκολουθοῦν σύντομα σχόλια (σσ. 229-232) καὶ οἱ ἀπαραίτητοι πίνακες βιβλικῶν καὶ ἄλλων χωρίων, τῶν ἀξιοσημείωτων ὄρων, τῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ τῶν χειρογράφων (σσ. 233-240). Σὲ παράρτημα (σσ. 241-245) παρατίθεται καὶ σύντομο γλωσσάριο ὑμνογραφικῆς ὀρολογίας, χρήσιμο σὲ ὅσους δὲν εἶναι ἐξοικειωμένοι μὲ τοὺς ὄρους τῆς λειτουργικῆς ποίησης. Ἐπὶ τὰ πανομοιότυπα τοῦ κώδικα ὀλοκληρώνουν τὴν ὑποδειγματικὴ αὐτῆ φιλολογικοῖστορικὴ μελέτη, ἡ ὁποία ἐντάσσει τὰ κείμενα στὰ κοινωνικοπολιτικά τους συμφραζόμενα καὶ ἀποτελεῖ σημαντικὴ συμβολὴ στὴν μελέτη τῆς ὑμνογραφίας τῆς ὑστεροβυζαντινῆς περιόδου.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΛΑΜΠΑΚΗΣ

Ἰνστιτούτο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν/ΕΙΕ

4. Στὴν σ. 111 καὶ σημ. 317, στὴν βιβλιογραφία περὶ τοῦ προβλήματος τῆς β' ὠδῆς τῶν κανόνων προσθετέα καὶ ἡ μελέτη τῆς Θ. ΚΟΛΛΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ἐκδοση τῶν β' ὠδῶν οἱ ὁποῖες ἐξέπεσαν ἀπὸ τοὺς ἐκδεδομένους κανόνες στὰ λειτουργικὰ βιβλία καὶ τὰ ΑΗΓ, *ΕΕΒΣ* 51, 2003 (τιμητικὸν ἀφιέρωμα εἰς τὸν Καθηγητὴν Ἀθανάσιον Δ. Κομίνην), 404-479.

